

ישראל בין הים למדבר מסע לאורך הבקע סורי אפריקאי חלק ד'

ארץ ישראל היא מסדרון, וכל מי שחי בה חי מסדרון.
מה פירוש לחיות בין הים התיכון למדבר?
מנין הגיעו לכאן אבותינו הקדמונים, ומדוע הגיעו דווקא לכאן?

אם ברצוננו להבין את ההיסטוריה, עלינו לרדת לחקרה של הגיאוגרפיה שעליה צמחה אותה היסטוריה.
הגיאוגרפיה ההיסטורית של ארץ ישראל מתחילה בבקע הסורי-אפריקני.

ב-4,000 שנות היסטוריה עברית-יהודית-ישראלית התקיימה ישות עברית עצמאית בארץ ישראל רק בפרקי זמן קצרים מאוד, מעין הבהובים.
ועם זאת:

בזה המסדרון הצר, בתקופה המשתרעת מימי האבות ועד לחתימת המשנה, נוצר המסד הרוחני של הדתות המונותיאיסטיות הגדולות. כאן, במסדרון הקטן והצר, נולדה האמונה הגדולה, נולדה הכפירה, נולד המשיח ונולד חזון אחרית הימים שאולי כולנו חצינו ברגע זה את מפתנם.
כאן נולד חזון אחרית הימים: "לא יישא גוי אל גוי חרב, ולא ילמדון עוד מלחמה".

אי-אפשר ולא ניתן להבין את היצירה הייחודית שנוצרה בחבל ארץ צר זה ללא ההבנה של הנתונים הגיאוגרפיים, מהם בהכרח נגזרת ההיסטוריה.
האל האחד, תורת המוסר, עשרת הדיברות והנבואה נולדו במסדרון הצר הזה וממנו התפשטו, כמו אדוות מעגליות, אל האנושות כולה.

המאמר האחרון נוגע בגבול הארוך ביותר בישראל, אך יחד עם זאת הגבול עם מספר התקריות הנמוך ביותר- גבול השלום האמיתי. לא פעם אני תוהה האם אין זה נובע מכך שזהו הגבול הטבעי היחידי שיש לנו? או שמה זה הגבול שבו ישבו מנהיגים חשובו, התחשבו ומצאו פתרון למחלוקת עתידית.
הנושא המשני מיוחד כולו לעץ הנפוץ ביותר לאורך הבקע הסורי אפריקאי- התמר, עץ אשר אבותינו ואנו עוסקים בהפרייתו מתערבים בחיי המין שלו ושואבים ממנו השראה. עוד נחשוף פרשיה מעניינית- כיצד הגיעו עצים אלו לארץ.

"אולי אלוהים לא ברא את המדבר, אלא כדי שהאדם יתענג למראה עצי התמר." האלכימאי, פאולו קואלו

על נשים, שדיים, עין גדי ועוד...

שיר-השירים הוא פריט ייחודי בין ספרי המקרא. על פי המסורת היהודית מדובר בשיר אהבה בין עם ישראל לאלוהיו וארצו, והכותב הוא כמובן שלמה המלך: א,א "שיר השירים, אָשֶׁר לְשִׁלְמֹה". החוקרים עדיין חלוקים אם מדובר בכותב אחד או מספר כותבים; כך או אחרת, מי שהחליט לכלול ספר זה בין ספרי המקרא הבין, ככל הנראה, שבידיו יצירה נדירה שתאבד לנצח אם לא תיכלל בינותם, ועל כך אני מוקיר לו תודה.

ז,ח זאת קומתך דמתה לתמר, ושדיך לאשכולות. ז,ט אמרתי אעלה בתמר, אחזה בסנסניו; ויהיו-נא שדיך כאשכולות הגפן

למה מכוון המשורר בדבריו? האם התכוון לתמר: "זאת קומתך דמתה לתמר", "אמרתי אעלה בתמר", או שמא התכוון לגפן- ושדיך לאשכולות", "ויהיו-נא שדיך כאשכולות הגפן"?

המסורת היהודית מייחסת כתיבת שיר השיר לשלמה המלך, לו יוחסו חוכמה יוצאת דופן והבנה מופלגת בנשים. ככזה, סביר כי הוא ידע שאשכול הפרות של התמר הוא גדול ויפה ושגבר יבקש לראות חזה אצל אישה וישתוקק לראות אותה גבוהה זקופה עם חזה מלא; פרי התמר ככול שמבשיל הוא פריך למגע; לעומתו אשכול הגפן קטן יותר אך ככול שהוא מבשיל הפרי הציפה נמתחת והפרי מעט קשה למגע ואף נעים- זו, כפי הנראה, הייתה בדיוק כוונתו העמוקה של המשורר - בשלב ההתבוננות הגבר מבקש אישה גבוהה ושדיים כאשכולות התמר, אך כשהוא עובר לשלב "אמרתי אעלה בתמר" הוא משתוקק לא לחזה הפריך אלא שאותו חזה גדול ו"יהיו-נא שדיך כאשכולות הגפן" מעט תפוח ומעט קשה.

דעתי (הצנועה) את החיבור היפה הזה (שיר השירים) כתב זוג אוהבים אחד. אני מסכים כי המקום הוא מדבר יהודה באחד מנאות המדבר וסיכוי גדול שזה עין גדי. לא בטוח ששלמה כתב את זה...

יש לי תחושה שאני יודע אזה מקצוע יכול לעבור בן הנקודות הבאות: הבנה בחיי והצומח, הכרת הארץ (וכן הבנה בנשים) את הניחוש המלא אותיר לקורא הנבון...

ארחיב מעט על ספר נפלא זה.

שיר השירים הוא ספר אחר, רצוף אהבה, מבטים. מבטים ממושכים ששולח הדוד אל יופייה של הרעייה, והרעייה - אל יופיו של הדוד. ככלל, המקרא נוהג בצמצום רב וממעט לתאר תיאורי נוף או גוף. בשיר השירים שפע עצום של תיאורים, ובהם שזורים תיאורי הנוף והגוף בקשר בל ינתק.

לשאלתן של בנות ירושלים, ה"ט "מה-דודך מדוד, היפה בנשים?" משיבה הרעייה במבט הסוקר את גופו של הדוד מלמעלה למטה: ראש, תלתלים, עיניים, לחיים, שפתיים, ידיים, מעיים, שוקיים: ה"ו "דודי צח ואדום, דגול מרבבה. היא ראשו, כתם פז; קוצותיו, תלתלים, שחרות, כעורב. היב עיניו, כיונים על-אפיקי מים; רחצות, בחלב--ישבות, על-מלאת. היג לחיו כערוגת הבשם, מגדלות מרקחים; שפתותיו, שושנים--נטפות, מור עבר. היד ידיו גלילי זהב, ממלאים בתרשיש; מעיו עשת שן, מעלפת ספירים. ה"טו שוקיו עמודי שש, מיסדים על-אדני-פז; מראהו, כלבנון--בחור, כארזים. ה"טז חפו, ממתקים, וכלו, מחמדים; זה דודי וזה רעי"

גם מבטו של הדוד בוחן את הרעייה מלמעלה למטה: עינים, שיער, שיניים, שפתיים, רקה, צוואר, שדיים:

ד,א "הנך יפה רעיתי, הנך יפה--עיניך יונים, מבעד לצמתך; שערך כעדר העזים, שגלשו מהר גלעד. ד,ב שניך כעדר הקצובות, שעלו מן-הרחצה: שכלם, מתאימות, ושכלה, אין בהם. ד,ג כחוט השני שפתותיך, ומדברך נאווה; כפלח הרמון רקתך, מבעד לצמתך. ד,ד כמגדל דויד צוארך, בנוי לתלפיות; אלף המגן תלוי עליו, כל שלטי הגברים. ד,ה שני שדיך כשני עפרים, תאומי צביה, הרועים, בשושנים. ד,ו עד שיפוח היום, ונסו הצללים--אלך לי אל-הר המור, ואל-גבעת הלבונה. ד,ז כלך יפה רעיתי, ומום אין בך."

כיוון מבטו של הדוד מתהפך, מהרגלים לראש, כשהוא מתאר השולמית יוצאת במחול המחנים:

ז,ב "מה-יפו פעמיך בנעלים, בת-נדיב; חמוקי ירכיך--כמו חלאים, מעשה ידי אמן. ז,ג שררך אגן הסהר, אל-יחסר המזג; בטנך ערמת חטים, סוגה בשושנים. ז,ד שני שדיך כשני עפרים, תאמי צביה. ז,ה צוארך, כמגדל השן; עיניך ברכות בחשבון, על-שער בת-רבים--אפרך כמגדל הלבנון, צופה פני דמשק. ז,ו ראשך עליך ככרמל, ודלת ראשך כארגמן: מלך, אסור ברהטים"

בתיאורי הגוף הנשי והגברי כאחד שלובים ציוני מקום ותיאורי מרחב: הר גלעד, הר המור, גבעת הלבונה, ערוגות בושם, מגדל השן, מגדל דויד, מגדלות (=מגדלים), מגדל הלבנון, לבנון, דמשק, שער בת רבים, הכרמל, ברכות בחשבון, אפיקי מים ומלאת (בריכת מים), ועוד נוספו עליהם אזכורים מעולם החי: עורב, יונים, עדר העיזים, עדר הקצובות, עופרים ותאומי צביה, ומעולם הצומח: שושנים, בושם, מור, לבונה, פלח הרמון, ערמת חטים וארזים.

האהבה בשיר-השירים היא חוויה כלל חושית. מערבולת משכרת של מגעים, טעמים, ריחות, מראות וקולות.

לדעתו של מנשה הראל, חוקר ארץ ישראל, שיר השירים התחבר בהשראת נופי ים המלח ועין גדי, שנזכרת במפורש בפסוק א,יד "אשכול הכפר דודי לי, בכרמי עין גדי". תיאורי המקום הולמים לדעתו את התיאור של הרים מבותרים ('הרי בתר') שבינותם גידלו צמחי בושם ('הרי הבשמים'). על ההרים היו 'מדרגות' חקלאיות ביד "יונתי בחגוי הסלע, בסתר המדרגה"

מכיוון ששיר-השירים משקף את הנוף הטבעי והאנושי של עין גדי סבור הראל שהספר נתחבר על ידי איש המקום.

על בחורות שלא ניתן לעמוד בפני קסמיהן

סברה רווחת היא כי השם תמר אינו אלא כינוי בתנ"ך לבחורה שמאוד קשה לעמוד בפניה- כזו המשלבת יופי נדיר, חן וקסם הגורמים לגברים לאבד את ראשם. מספר דוגמאות:

אמנון ותמר: אמנון, היה בנו בכורו של דוד המלך, והתאהב באחותו היפהפייה **תמר**. הוא העמיד פני חולה ופיתה אותה לבוא אל חדרו ולהגיש לו את ארוחתו. האחות נענתה לבקשתו, ואז אנס אותה, ולאחר מכן גירש אותה מן הבית, כמסופר בשמואל ב' י"ג, א'-י"ד. דוד המלך לא העז משיקולים שונים להעניש את בנו בכורו בשל גילוי עריות, אך אחיה של תמר, אבשלום, נשבע לנקום את נקמת כבודה המחולל של אחותו. כעבור שנתיים הזמין את אמנון בחברת שאר בני המלך לחגיגות של גז הצאן; וכשהיה אמנון מבושם מיין, שלח אבשלום את שליחיו לרוצחו.

ברור כי לאמנון, כנסיך, לא חסרו נשים; ובכל זאת לא עמד בפני קסמיה של תמר אחותו...

מקרה אחר מפורסם (שכבר הזכרנו במאמר אודות צרעה) הוא סיפור **תמר ויהודה**: הסיפור פותח במשפט: "**וַיְיָדֵה יְהוּדָה מֵאֵת אָחִיו**" (בראשית פרק ל"ח). ליהודה נולדו שלושה בנים: ער, און ושלה. לאחר זמן התחתן ער, בכורו של יהודה, עם תמר. הוא חטא לה' ומת. על-פי חוק הייבוש, אם הנשוי לא העמיד בנים, על אשתו לקיים יחסים עם אחיו בכדי לשמר את זרע המת. על תמר, אם כן, היה לקיים יחסים עם און, בנו השני של יהודה. לרוע המזל, און השחית זרעו ארצה (מכאן הפועל: "לאונן", על שמו של און)- חטא חמור ואון מת בגינו. תמר נשלחת לבית אביה להמתין שהאח הקטן יגדל. ביני לביני, מתה אשתו של יהודה. לאחר תום האבל ירד יהודה לבקר את רועי צאנו הנמצאים בשטח. תמר, ששמעה כי יהודה עומד לעבור בסביבה, התחפשה לזונה. יהודה, שהיה שרוי בלא אישה זמן רב, התפתה וביקש לקיים יחסים עם תמר, אותה כמובן הוא לא זיהה ככלתו ... לאחר שלושה חדשים, נודע ליהודה כי תמר הרה. על-כן פסק יהודה כי כלתו הנואפת תוצא להורג. תמר הציגה בפני יהודה את החפצים שהשאיר בידיה כעירבון. יהודה הבין כי הוא האחראי להריונה של תמר, וכמובן שהוא שביטל את פסק דינו. תמר ילדה תאומים: פרץ וזרח. וזה פרץ "**פרץ הוליד את חצרון... ושלמון הוליד את בעז, ובעז הוליד את עובד, ועובד הוליד את ישי, וישי הוליד את דוד**"

אֲמָנוֹן וְתָמָר הוא שמו של פרח; במקורות עבריים בוטניים הוא קרוי סגל.

בפולקלור של כל עם מעמי העולם יש לפחות צמד שמות פרטיים של זכר ונקבה, החרותים היטב בזיכרון החברתי או הלאומי. אצלנו זה **אמנון ותמר**; אצל הגרמנים - **הַנְּזֶל וְגֶרְטֶל**; שייקספיר יצר את הטרגדיה המפורסמת, שבמרכזה הזוג **רומאו ויוליה**; באגדת עם רוסית התפרסם זוג השמות **אֵיבֵן וּמְרִיָה**. הרוסים היו הראשונים שקראו לפרח זה "**אֵיבֵן דֵה מְרִיָה**". אגדת העם הרוסית מספרת על אחות ואח שהגורל התאכזר אליהם והופרדו זה מזה בילדותם; אך בהיותם בוגרים נפגשו דרכי השניים. הם לא הכירו את קרבתם המשפחתית, ואהבה עזה ניצתה ביניהם; לימים, כשנודע להם דבר זהותם, ביקשו את נפשם למות. האל חס על בני הזוג והפך אותם לפרח אחד. בהשפעת אגדת העם הרוסית, מתוך דמיון לאגדה הרוסית על אח ואחות שקיימו ביניהם יחסי אהבה הציע המשורר שאול טְשֶׁרְנִיחֹבְסְקִי לכנות את הפרח בשם **אמנון ותמר**; בדרך דומה הלכו גם האנגלים- הם קראו לפרח זה על שם הצמד **ג'ק וג'יל**. בפתגם האנגלי: "**חובה שלכל ג'ק תהיה ג'יל משלו**" מתכוונים לומר, שלכל בחור (ג'ק) =מגבה (זוכרים מהרכב?) חייבת להיות בחורה. כך זכה הפרח היפה לשאת את שמם של זוגות מפורסמים.

מטר של מילים

התמר הוא עץ בעל עלים גדולים ופרותיו העשירים בסוכר, משמשים מזון חשוב ביותר ליושבי המדבר. שמו של העץ מוכר היטב בתרבות המזרח התיכון, ואנו מוצאים שם זה בלשונות שמיות; כך בארמית (תַמְרָא/תַמְרָתָא), ובצורה דומה באתיופית (תַמְר). השם תמר קשור לשורש ת.מ.ר שמשמעו גבוה. מכאן: תַמְרִיר=גובה, בעל קומה זקופה. בשיר השירים ז, ח כתוב: "זאת קוֹמַתְךָ דְמֵתָה לְתַמְר"; ואכן, עץ התמר הוא בעל גזע זקוף ומתנשא לגובה רב. מכאן גם תַמְרוֹר, שהוא עמוד גבוה ועליו סימנים להולכי רגל ולנוסעים.

בספר ויקרא כ"ג, מ מופיע הניב "כפות תמרים", המכוון לעלי התמר הדומים לכף יד פרושה. גם השפה רומית מכאן הרעיון קראה לכף היד וגם לעץ PALMA. בלשון האנגלית מציינת המילה "PALM" גם "עץ תמר" וגם "כף יד". או date-palm בשל כפות התמרים. מכאן אף תרגום השם ת[ד]מור, הנווה הקדום במדבר סוריה, ליוונית - Palmyra. היום קרויים כך **"Palma de Mallorca"**, בירת האי הספרדי; **כף פַלְמִי** במפרץ גיניאה; או **Palm Beach** בפלורידה, שבעקבותיו נתברכנו גם אנו ב"חוף תמר" מדרום לגינוסר, "חוף דקל" בצפונה של טבריה, "חוף הדקל" בנהריה, וכן "חוף התמרים" ו"חוף דקלים" לשעבר בגוש קטיף. צורת כף היד הפעילה את דמיונם היצירתי של עמים שונים ותרבויות שונות. מדימיון זה צמח ועלה הקמיע, הרווח בתרבויות המזרח וקריו בערבית **חַמְסָה/חַמְסָה (חמט)**- תכשיט בצורת כף יד פרושה על חמש אצבעותיה (מכאן השם הערבי) כסגולה נגד עין הרע.

המוסלמים שלטו בהודו שנים רבות, והפיקו בעת שהותם בהודו משקה מתוק מפרותיו של תמר הודי הקרוי בערבית **TAMR** **HINDI**=תמר הודי /יש המאיימים תמרינדי/. השם אומץ בלטינית של ימי הביניים - **TAMARINDUS**, משם לספרדית ולאיטלקית **TAMARINDO** ובצורה דומה באנגלית: **TAMARINDI**. כך קרה שהמילה השמית "תַמְר" התגלגלה בזכות המשקה ללשונות האירופיות.

הנפת ענף דקל, כעין הצדעה בכף יד נשואה אל-על, הייתה מקובלת בעולם העתיק כאות כבוד למנצח ושבח למצוינות. חגיגותיה של כף התמרים היא שגרמה להרחבת מצוות "כפות תמרים" בחג הסוכות. את יום א' בשבוע הפסחא, שבו נכנס ישו בשעתו אל ירושלים, חוגגים הנוצרים בתהלוכות נושאי כפות תמרים, והוא מכונה, לפיכך, **Palm Sunday** ("יום א' של כפות התמרים"). תוארו של צליין השב מארץ הקודש ועמו כף התמרים שנשא באותה תהלוכה היה בשעתו "**Palmer**". כיוון שעם הדמויות מן המקרא המקודשות על הנוצרים נמנה גם יונה הנביא, זכה אף עץ "קיקיון דיונה" בכינוי **Palma Christi** ("כף ידו של ישו") בשל עליו המאוצבעים.

לאלה התמהים בוודאי על כפל המשמעות של **date** בלשון האנגלית - "תאריך" וגם "פרי התמר" - ואינם יודעים אם "ריאיון" עם נערה נחשקת, שאף-הוא מכונה date, נקרא כך בשל מועדו הקבוע מראש או בשל טעמו המתוק, נספק את התשובה: "תאריך" ו"ראיון" שניהם מלשון datum ("נתון, קבוע מראש" בלטינית) - בעוד date התמר אינו אלא קיצורו של dactulus הנזכר. בהרי נצרת, בצד הדרך המוליכה אל כפר החורש, הקים בעיצומה של מלחמת העצמאות גרעין חלוצים מדרום-אפריקה את קיבוץ **תַמְרִים**. לימים נדד אל פלשת, מדרום לצומת מלאכי, והיה למושב שיתופי. על מקומו הראשון יושב היום היישוב הכפרי **תַמְרָת** - אף הוא מלשון "תַמְרָה",. ואילו על מושב תימורים מספרים כי שעה שהחליטו חבריו להקים מפעל לייצור לוחות אזבסט באזור

התעשייה הסמוך של אשקלון, לא נמצא להם שם קולע. קם אחד החברים והציע רעיון פשוט: "הרי ממילא כולנו דוברי אנגלית וקוראים הכל משמאל לימין, הבה נעשה כך גם בשם יישובנו!". ואכן, עד היום נושא מפעל האזבסט את היפוכו של השם **תימורים** - "מירומית"...

התמר התרבותי נמנה על משפחת הדקליים, אחת המשפחות הגדולות בעולם הצומח. משפחה זו מונה כ-210 סוגים וכ-4000 מינים, רוב בני המשפחה הם צמחים טרופיים. רק מעט מהם הסתגלו לתנאי יובש וחום. לבני משפחת הדקליים חשיבות רבה בכלכלת האזורים הטרופיים- כמקור למזון, וכצמחי תעשייה. באזורים חמים ויבשים התמר המצוי הוא עץ הפרי החשוב ביותר. ראוי לציין כי ארצנו וסיני נחשבות כחלק מהשטח שבו תורבת עץ בר זה והפך לגידול חקלאי. בישראל מגדלים מטעי תמרים כגידול מסחרי רק לאורך השבר הסורי-אפריקאי, מבקעת כנרת בצפון ועד לדרום הערבה. כעץ נוי נפוץ התמר בכל רחבי הארץ. התמר אינו גדל באירופה, זני התמרים העיקריים בארץ הם חייאני, ברהי, מגהול, דקל נור חדראווי, דרי ועוד. בני הסוג תמר הם דו ביתיים- תפוחת זכרית על עץ אחד, ותפוחת נקבית על עץ שני. בטבע - האבקה מועברת על-ידי הרוח מעצי הזכר לעצי הנקבה. בגידול בתרבות מתבצעת האבקה מלאכותית בידי האדם.

קטיפת התמר נקרא "גדיד". הפרי נאכל טרי או יבש וכן מכינים ממנו מרקחות וממרחים. מהגזע מפיקים יין וסוכר תמרים. לתמר ערך כלכלי רב: פירותיו נאכלים לחים או יבשים. אפשר להפיק מהם דבש. עליו של התמר משמשים לסיכוך ולעשיית סלים, סיבוי לעשיית חבלים, גזעו מספק קורות באזורים שאין עצים אחרים. האדם למד להשתמש בעץ ובפירותיו כבר בתקופות קדומות מאוד - בִּתְּפִירוֹת אֶרְכָּאוֹלוֹגִית שנתרבו בארץ התגלו חֲרָצֵי תְּמָרִים, שגילם 4000 שנה לפני הספירה!

במקורות

התמר גדל ליד מקורות מי-תהום מתוקים וגבוהים, ועל כן ההולך במדבר יכול להיעזר בהם לזיהוי מקור המים מרחוק. לאדם החי במדבר יכול העץ לשמש מקור לחלק ניכר מפעילות החיים, וחז"ל היטיבו לבטא זאת באומרים: **"מה תמרה זו אין בה פסלת, אלא תמריה לאכילה, לזוליה להלל, חריות לסכוך, סיבים לחבלים, סנסנים לכברה, שפעת קורות להקרות בהם את הבית"** (בראשית רבה מ"א).

פתגם בְּבִלְי עתיק אומר, שְׁלֵתְמָר היו שימושים שונים - כמספר ימי השנה. כמו כן, הוא מכונה "עץ החיים", כאותו עץ פְּלֶאִי שגדל בגן עדן, ובתקופות מסוימות, כשהיה נפוץ בארץ יִשְׂרָאֵל, סימל את יְהוּדָה ועם יִשְׂרָאֵל, והופיע על גבי מִטְבְּעוֹתֶיהָ. הַתְּמָר נמנה עם שְׁבַעֵת הַמִּינִים שְׁנִשְׁתַּבְּחָה בהם הארץ, תחת הכינוי "דְּבִש". וגם בארבעת המינים של חג סוכות "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרֵי עֵץ הָדָר כֶּפֶת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ עֵבֶת וְעֵרְבֵי נָחַל" (ויקרא כג, מ). הצדיק משול לתמר "צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה"...(תהילים צ"ב יג') בעניין הביכורים נאמר: "אין מביאים ביכורים תמרים, חוץ מן התמרים שביריחו" (תוספתא ביכורים, א'ה) - כנראה שביריחו היו הפירות הטריים משובחים ביותר. וכך כותב הרמב"ם "התמרים מן הדקל סותמים הכבד ומנפחים הראש ברוב הכימוס, והרטוב יותר רע מן היבש הרבה. ויש לו סגולה להוליד הטחורים. ולב הדקל והוא הנקרא אל-חריות, מוליד זרע רב ועוזר אל המשגל".

מתושלח

ביום חמישי, 24.11.2011 התקיים בקיבוץ קטורה בערבה טקס חגיגי ובו ניטע עץ התמר המפורסם "מתושלח". זהו עץ שהונבט בשנת 2005, בט"ו בשבט, מגלעין של עץ תמר אשר נתגלה באתר מצדה. הגלעין בן 2000 השנה מזן "מדבר יהודה" שנכחד מהעולם, הונבט בהצלחה בידי הד"ר איליין סולווי. הגלעין (*Phoenix dactylifera L*) שהביא לצמיחתו של מתושלח התגלה בשנת 1965 במהלך חפירות ארכיאולוגיות שערך הפרופ' אהוד נצר, בארמון הורדוס בהר מצדה. גלעיני הפרי נשתמרו היטב בזכות האקלים היבש באזור ים המלח. פרי התמר היווה חלק ממזונם של הקנאים בזמן המצור על מצדה בשנת 73 לספירה. גילו של הזרע אומת על פי תיארוך פחמן. ככל הידוע, זהו הזרע העתיק ביותר שהונבט בהצלחה אי פעם (בשיא הקודם החזיק צמח לוטוס הודי שנבט לאחר 1,300 שנה). הנבט ההיסטורי, נבט מספר שבועות לאחר נטיעתו. הישג היסטורי זה זכה לעניין רב ולפרסום ברחבי העולם, במשך שנים הוחזק מתושלח בבידוד, על מנת להגן עליו מפני מחלות צמחים מודרניות, שמפניהן הוא אינו מחוסן. היום, לאחר שצמח והתחזק, הגיע העת לנטוע אותו במקום של קבע, בפארק המחקר ומרכז המבקרים, סמוך למכון הערבה בקיבוץ קטורה.

שתי אנקדוטות היסטוריות

הראשונה עוסקת בתימנים ובתמר.

יהודי תימן, כמו הביל"ויים, דרשו את הכתוב במשפט מפורסם משיר השירים: **"אֶעֱלֶה בַתְּמָר אַחְזָה בַסְּסִינִי"**.. התימנים ראו רמז במילה "בתמר" לשנת תרמ"ב: לכן רבים מהם עלו לארץ בשנת תרמ"ב (1882).

השנייה בבן ציון ישראלי.

ב-1924 הביאה משלחת של מחלקת ההתיישבות של ההסתדרות הציונית בראשות יוסף וייץ חוטרי תמרים ממצרים לנטיעה במשקי עין חרוד, דגניה, נהלל וכנרת. רוב הנטיעות לא עלו יפה. ב-1933 יצא בן ציון ישראלי לבדו לעיראק על מנת להביא חוטרים. מכיוון שתוצרת התמרים היוותה מרכיב חשוב בכלכלה המקומית, המדינות שמרו על התמרים כעל אוצר לאומי ומדובר היה במבצע מסוכן וסודי. החוטרים ניטעו ב"גן רחל" בכנרת (הקיים עד היום וידוע בטיב תמריו). הגן שימש כמשתלה ל"אמהות" חוטרי תמרים, שהופצו בהתיישבות לאורך נהר הירדן עד סדום. עוד שבע פעמים נסע בן ציון לעיראק, אל עריש, הדלתה של הנילוס ופרס על מנת להביא חוטרי תמרים לשתילה, תוך סיכון עצמי. נטיעתו האחרונה לפרס הייתה בשנת 1953, שנה לפני

מותו. ב-1938 סברו ראשי היישוב שלענף התמרים אין כל תוחלת כלכלית. הם התנגדו גם לפעולה לא חוקית של ייבוא חוטרם ממדינות שסירבו להעברתם באופן חוקי, כדי לא לסכן את השליחים או את הקהילות היהודיות במדינות אלה. ישראלי נותר בודד כמעט בדעתו לשמר ולפתח את הענף. יחד עם איש תנובה מנהלל, יהודה גרינקר, הבריח 7,000 חוטרם מאל עריש. בשנת 1953, חלם בן ציון ישראלי "לתמר את הערבה". ישראלי ניסה לשכנע את אבידוב, לקחת חלק במבצע הברחה נועז של חוטרי תמרים מעירק לישראל. יחד עם איש נהלל, יאני אבידוב, נסע ישראלי לפרס במטרה להביא 30,000 חוטרם עבור ההתיישבות בערבה. השניים הגיעו עד פקיסטן אך נאלצו לחזור בשל החום הכבד. איתרע מזלו של ישראלי, והוא נהרג בתאונה טרם השלים את המבצע. לאחר מותו המשיך אבידוב את המפעל. החקלאי מנהלל, הגשים את החזון והבריח לארץ 75,000 חוטרם של תמרים לארץ. בשנות ה-60 נוסדה ליד איילות חוות אקלום דקלים לזכרו של בן ציון, והיא נקראה בשם "נאות בניצין". במטע, השייך לקיבוץ איילות, יש אנדרטה לזכרו. ענף התמר מחזיק את רוב הקיבוצים בערבה ומביא את רוב הפרנסה לאזור. מדי שנה, הענף הזה גדל ב-20%. אף גידול חקלאי אינו מתקרב לתנובה ולפרנסה שנותנים התמרים.

חג סוכות והתמר

מדי שנה בשנה, לקראת אמצע תשרי, צצות אלפי סוכות בצד דירות ובתים ברחבי הארץ. חג האסיף, שהוא חג של עם היושב קבע בארצו, עובד ואוכל מפרי אדמתו, הוא גם זה שאנו מצווים לזכור בו את התלאות והנדודים במדבר: מ"וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן, פְּרִי עֵץ הַדֵּר כַּפֹּת תְּמָרִים, וְעֹנֵף עֵץ-עֵבֶת, וְעֶרְבֵי-נַחַל; וּשְׂמַחְתֶּם, לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם-שִׁבְעַת יָמִים. מֵא וְחַגְתֶּם אֹתוֹ חַג לַיהוָה, שִׁבְעַת יָמִים בַּשָּׂנָה: חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם, בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי תַחֲגוּ אֹתוֹ. מִב בַּסֹּכֹת תִּשְׁבּוּ, שִׁבְעַת יָמִים; כָּל-הָאֶזְרָח, בְּיִשְׂרָאֵל, יֵשֵׁב, בַּסֹּכֹת. מִג לְמַעַן, יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם, כִּי בַסֹּכֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, בְּהוֹצִיאִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: (ויקרא כ"ג, לט, מב-מג).

"**התמר ראשו באש ורגליו במים**"- ככלל באזורים הרריים יש סיכויים גדולים יותר למציאת מים מאשר במישורים. תמר הנובט בקרבת מעיין זוכה מידי הבדואים למחסה בצורה של גל אבנים, המגן עליו מפני שיני הצאן ורגלי האדם. תמר גדל ליד מקורות מי תהום מתוקים וגבוהים, ועל כן זיהויו מרחוק יכול להציל נפש אדם במדבר. התמר הוא העץ העיקרי הצומח, טבעי או זרוע, בנאות המדבר של סיני ובמדבריות המזרח התיכון בכלל. אין תימה שהוא תופס מקום נכבד בחיי תושבי המדבר הבדויים. השימושים של כל חלקיו רבים וכמו שנאמר במקורותינו- אין בו פסולת. במרומי סיני משמשות הסוכות למגורים רק בעונת גידוד התמרים בסוף הקיץ. בשאר העונות נודדים הבדואים עם העדרים בהרים והסוכות נותרות ריקות או מאוכלסות על ידי בודדים. בני ישראל, שיצאו בחיפזון ממצרים, נאלצו בלי ספק להקים לעצמם מחסות מחומרי הבניין המצויים במדבר. חומר בניין עיקרי לסוכות בסיני משמש התמר על חלקיו השונים: כאילו הותאם במיוחד לצורכי האדם הנווד בין נאות המדבר- כפות התמרים שצירן עבה וקשיח ונופן רחב ושטוח, מתאימות לבניית הגג והקירות ללא צורך בתמיכה. במקרים אחדים משתמשים בגזעי תמרים, שנעקרו בסערה או בשיטפון, כעמודי תמך לסוכה. בסוכות אלו אין הבדויים מתגוררים כל ימות השנה כי אין הם מצויים בנאות המדבר אלא במשך חדשים ספורים, בסוף הקיץ ובעונת הסתיו. בעונה זו העדרים סיימו כבר לאכול את המרעה בהרים ואף מקורות המים הזמניים שם דללו. אז הם מתקבצים לנאות מדבר שמקור מימיהם איתן, רועים בסביבתם הקרובה ומצפים לגשמים ראשונים. בעונה זו התמר מבשיל את פריו, וכשהיבול גדול ניזונים ממנו לא רק הבדויים אלא גם גמליהם. בסתיו אף הכרנו את **עיד אל תמר** (חג התמר) הנחוג אצל הבדויים בלילות סתיו, בו אפילו מותרים ריקודי נערות ונערים בצוותא. הרקע לחג הוא לא רק גידוד התמרים אלא גם התכנסות הנוודים ממקומות פזורים בשטחי מרעה שונים.

לתשומת לבכם- המצווה מדברת על לקיחת כפות תמרים; חיתוך הכפות עוזר בצמיחת העץ ותורם לפריו, מאוחר יותר כשלא ניתן היה לשנע את הכפות עברה המצווה מטעמי נוחיות ללולב שעצם נטילתו מהעץ לא תורמת לעץ כלום ואף מזיקה לו.

ולסיכום: עצם המצווה- לקיחת כפות תמרים, העונה שאנו מחויבים בסוכות חופפת את עונת הגדיר, הסוכה עצמה זהה לסוכות שהבדואים יושבים בהם בעונת הגדיר, המיקום וחשיבות העץ מביאים אותי למסקנה:

העיסוק בעץ הביא את החג עלינו ולא החג נועד לשמר את העץ.

בניית סוכות וישיבה בהן ומרכזיותו של התמר — אבן מסד לחג סוכות אינם תופעות שרירותיות בסיני אלא נובעות מתנאיו הטבעיים. מצוות סוכה מצטרפת לכן, לדעתנו, לא רק לעדויות על שהותם של בני ישראל בסיני, אלא גם על אורחות חייהם בו.

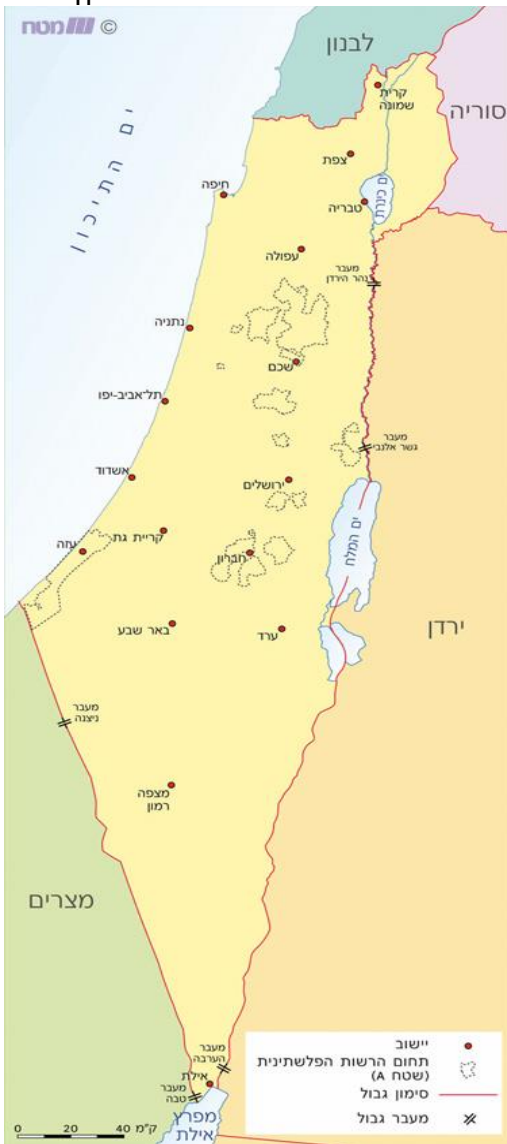
גבול ישראל ירדן

בספטמבר 1922 הופרדה עבר הירדן מארץ ישראל והייתה לישות מדינית נפרדת. הייתה זו ראשיתו של גבול ישראל-ירדן. צעד זה נועד להוציא את עבר הירדן מהתחום עליו חלה הבטחת ממשלת בריטניה לתמוך בכינון "בית לאומי" לעם היהודי ברוח הצהרת בלפור. הוא גם נועד לממש הסכם לגבי הקמת ישות אוטונומית ערבית בראשותו של האמיר עבדאללה. בצו המלכותי הבריטי שהודיע על ההפרדה מארץ ישראל נאמר כי הגבול בין עבר הירדן לבין ארץ ישראל יהיה: "קו היוצא מנקודה אחת הנמצאת 2 מילים מערבה לעיר עקבה במפרץ עקבה (עציון גבר) ועולה דרך מרכז ואדי ערבה, ים המלח ונהר הירדן עדי הגיעו למקום הצטלבות הירדן ונהר הירמוך. משם דרך מרכז הנהר ירמוך עד הגבול הסורי" זהו הנוסח הרשמי בעברית, של הצו המהווה להלכה את הגבול. הגבול נקבע סופית כגבול בינלאומי בהסכם השלום עם ירדן ב-1994 והוא מהווה את קו הגבול הארוך ביותר של מדינת ישראל. לאורך הגבול שלושה מעברי גבול פעילים: גשר שיח-חוסין (בעמק הירדן ליד קיבוץ מעוז חיים), גשר אדם (במרכז הבקעה- היה פעיל גם לפני הסכם השלום), גשר שיח חוסין (גשר אלנבי) (באזור יריחו) ומעבר גבול ערבה (ליד קיבוץ איילות). במסגרת הסכם השלום הוסכם על תוואי של נהר הירדן כגבול הבינלאומי ובמקרה של שינוי זרימתו הוא יקבע מחדש לפי התוואי. כמו כן ישראל מסרה לירדן 300 קמ"ר, ביניהם "אי השלום" בו נמצאים הסכרים של תחנת הכוח בנהריים, וחכרה 2,850 דונם, בערבה (מובלעת צופר) ובבקעת הירדן. קטע הגבול מעין גדי ועד בית שאן לא סומן, מפני שירדן טענה שהרשות הפלסטינית צריכה להיות שותפה בקביעת גבול זה.

הגבול בערבה

לא ניתנה כל הבהרה לגבי השיטה או הנקודה ממנה ימדדו "2 מילים" (3.2 ק"מ) מעקבה, ולא לגבי הגדרת המושג "מרכז ואדי ערבה". מחילופי מברקים בין לונדון לירושלים בשאלת קביעת הגבול שקדמה לפרסומו של צו זה, מתקבל הרושם שהכוונה הייתה שהגבול יחלק את עמק הערבה לכל אורכו לשני חלקים שווים.

עקבה הייתה באותם ימים כפר קטן ובו כמה עשרות תושבים פרט למצודה התורכית שהיוותה את לב הכפר. מקץ 24 שנים, כאשר הוחלט על הענקת עצמאות לעבר הירדן וביקשו לסמן את קו הגבול על חוף מפרץ אילת, הסתבר כי אי אפשר עוד להצביע היכן היו הבתים המערביים ביותר של עקבה בשנת 1922, וממילא לא ניתן עוד לשחזר את כוונת מחברי ה"צו המלכותי" לגבי "מרחק 2 מילים מעקבה". הבריטים קבעו, ש"מרכז ואדי ערבה" יהיה "קו המחבר את הנקודות הנמוכות ביותר" לכל אורך הערבה. בהתבססם על ההנחה שהערבה מנוקזת לכל אורכה על ידי שני נחלים; האחד הזורם מצפון לים המלח והשני מדרומו למפרץ אילת וכי באפיקי נחלים אלו מצויות הנקודות הנמוכות ביותר הם סימני את קו הגבול לאורך נחלים אלו כפי שהם מופיעים על גבי המפות הצבאיות הנזכרות. הקו שסומן לא תאם את "קו הנקודות הנמוכות ביותר" והיה, למעשה, קו שרירותי. כך, למשל, מוצאו של הגבול לחוף מפרץ אילת, לפי סימון זה, הוא במקום שבו נמצא כיום שדה התעופה של אילת. המפות שפרסמו הבריטים במשך כל תקופת שלטונם בארץ, הסתמכו על גבול זה והעתיקו אותו ללא שינוי, גם לאחר שהוברר להם שהוא רחוק מלהיות מדויק. לגבול זה, כפי שהוא מופיע במפות הרשמיות הבריטיות, הוצמד גם קו שביתת הנשק בין ישראל לירדן בהסכם שנחתם בין שתי המדינות באביב 1949. קו זה הועתק במשך עשרות שנים גם למפות הישראליות.

רק לקראת סוף תקופת המנדט ולאחר שעבר הירדן הייתה למדינה ריבונית, הוסכם על סימון הגבול. למעשה, הספיקו מודדים משני הצדדים לסמן רק ב 4 ק"מ מחוף מפרץ אילת צפונה. ההתיישבות הישראלית בערבה והישגיה בתחום החקלאות, הולידו מציאות חדשה במרחב צחיח ושומם זה. נאות המדבר שייצרה התיישבות זו, התבססו על משאבי מים וקרקע שהיו זמינים בעיקר בחלקו המרכזי של העמק. ממשלת ירדן, שדבקה בעקשנות בנוסח המפות הבריטיות, למרות אי הוודאות במיקום הגבול בהן, טענה שישראל פלשה לתחומה וגזלה את אדמותיה. קשה לקבוע בוודאות את הפער מבחינת מרחקים ושטח בין קו הגבול שסומן בידי הבריטים במפות לבין "קו מרכז" העמק. הוא הדין לגבי הפער בין "קו הנקודות הנמוכות" לבין אמצע העמק.

הגבול החדש, גבול השלום, שנתחם ב 1994, הוא גבול חדש שאינו חופף לא את קו המפות הבריטיות, לא את "קו הנקודות הנמוכות" ולא את קו "מרכז" העמק. זהו קו המושתת על המציאות החדשה שנוצרה בערבה, בעיקר על ידי ההתיישבות הישראלית. הוא מבוסס על הרצון לשיתוף פעולה

בין שתי המדינות בפיתוח שטחים נוספים בערבה, וגם על מתן פורקן לתחושתם של הירדנים שהם זכאים להחזרת חלק מהשטחים בערבה, שבהם מחזיקה ישראל בפועל. זהו למעשה גבול של פשרה מדינית.

הגבול החדש יותר מפותל, בעל בליטות מערבה ומזרחה משהיה הגבול כפי שסומן במפות הבריטיות ואחר כך גם במפות הישראליות. הוא משאיר בתחומי ישראל כמעט את כל השטחים המשמשים את יישובי הערבה ואת מפעלי ים המלח. רק חלק קטן מהמרחב החקלאי של יישובי הערבה, שטחי מטעים או גידולים אחרים הנמצאים סמוך לקו אמצע העמק, הועבר לתחום השטח הריבוני הירדני. כך הדבר לגבי הישוב צופר, שימשיך ליהנות מגישה חופשית לאדמות אלו, ותושביו יוכלו להמשיך לעבדן ולהפיק את מלוא התועלת מהן. תהיה זו למעשה מובלעת ישראלית באורך כ 5 ק"מ וברוחב מרבי של כ 1 ק"מ, בתוך תחום ירדן.

הגבול בסדום וים המלח

התמורות הגדולות שחולל האדם בערבת סדום, בקצהו הצפוני של עמק הערבה ובים המלח, יצרו בעיות בעלות אופי שונה לחלוטין לגבי הגבול בין שתי המדינות. בשעה שנולד הגבול ב 1922 היה מפלס פני ים המלח כ 391 מ' מתחת לפני הים התיכון. היכן היה בפועל חופו הדרומי של ים המלח, באזור מישורי וביצתי זה, קשה לקבוע כיום בוודאות. גם בעניין זה אין לסמוך על המפות המנדטוריות. אפשר רק לשער היכן אמור היה להתחיל קו הגבול שנועד לעבור דרך "מרכז ים המלח". לפי הפירוש שנתנו הבריטים שסימנו את הגבול על גבי המפות שהיו בידיהם באותם הימים. האגן הדרומי הרדוד של ים המלח התייבש וחדל להיות גוף מים טבעי. כיום מכוסה כול השטח וגם חלק מצפון ערבת סדום בבריכות מלאכותיות ובמתקנים של מפעלי ים המלח הישראליים והירדניים. ספק אם נותרו שרידים לקווי החוף הטבעיים של אגן זה כפי שהיו לפני כשבעים שנה.

התפתחות זו גרמה לכך, שקו "מרכז" הים עובר כיום במידה ניכרת ממזרח למקום המסומן במפות מסוף תקופת השלטון הבריטי.

גבול הסכמי השלום בים המלח במה שהיה האגן הדרומי של הים, תואם את המציאות ששררה כאן זה מכבר: היינו את הגבולות שבין המתקנים והפעילויות של מפעלי האשלג של שתי המדינות. בקטע זה גבול השלום מהווה בפעם הראשונה, גבול מדיני רשמי, מדויק וברור.

נהר הירדן

על קו הגבול ב"מרכז" (כלומר , אמצע) הירדן, משפכו לים המלח ועד לירמוך, לא הייתה מחלוקת עקרונית. הצו המלכותי הבריטי והפקידות בירושלים שיישמה אותו, לא הביאו בחשבון את תכונותיו של הירדן ואת הצורך לקבוע כללים מסוימים המתחשבים באופיו המיוחד, שכן גדות הנהר באזור זה לא היו מאוכלסות. כידוע, חלו שינויים, לעתים תוך פרקי זמן קצרים, במהלכו של הנהר על נפתוליו הרבים. נפתולים רבים ניטשטשו ונפתולים חדשים ניתהוו משך הזמן. בהתוויית גבול מסודרת ומדויקת של נהר, נהוג להגדיר בבירור את משמעותם לגבי הגבול. השלטונות הבריטיים נדרשו לנושא ב 1927 כאשר בעקבות שטפון חזק סטה הירדן מערבה ושטח מסוים מגדתו המערבית "נע" כתוצאה מכך מזרחה. הבריטים קבעו, שהגבול הקבוע הוא אמצע הנהר גם בקטע החדש של האפיק. על ידי כך "עבר" בפועל שטח שהיה בתחומי ארץ ישראל לעבר הירדן. עקרון זה, שהגבול נשאר צמוד לאפיק הנהר גם אם הוא משנה את מקומו, נשאר בתוקף גם בהסכם השלום עם ירדן.

אחת התוצאות של הסדרים אלו תהיה האפשרות לנצל במידה מרבית (בעיקר בצד הישראלי) את גאון הירדן (הזור - בערבית), לעתים בכמה עשרות מטרים, מפני כיכר הירדן. זוהי הרצועה הירוקה העשירה בצמחיה טבעית המלווה את נפתולי הירדן.

אזור נהריים- שפך הירמוך לירדן

היווה שטח מחלוקת לגבי מיקומו של הגבול. לפי הצו המלכותי הבריטי, נמשך הגבול לאורך "מרכז הירדן" עד הגיעו למקום הצטלבות הירדן ונהר הירמוך ומשם "דרך מרכז הנהר ירמוך עד הגבול הסורי". בהתאם לכך פנה הגבול, כפי שסומן במפות הבריטיות, מזרחה במקום התחברות שני הנהרות ונכנס לאפיק הטבעי של הירמוך, כפי שהיה מהלכו באותם הימים. באמצע שנות העשרים, בעקבות זיכיון שניתן בידי השלטונות הבריטיים ובאישורו של השליט הערבי המקומי עבדאללה, הקימה כאן "חברת החשמל הארץ ישראלית" תחנת כוח הידרו חשמלית, היא תחנת נהריים. לצורך הפעלת התחנה הוטו הירמוך לתעלה מלאכותית מדרום לאפיקו הטבעי. במשך כל שנות השלטון הבריטי, נשאר הגבול בגזרה זו באפיק הטבעי של הירמוך, ושטח תחנת הכוח על מתקניה השונים והישוב היהודי של עובדי התחנה, נהריים, היו בתחומי עבר הירדן. לעובדי התחנה ותושבי נהריים הייתה גישה חופשית לתחומי שטח הזיכיון של התחנה שכלל את הישוב. למעשה, רכשה חברת החשמל כאן, ממזרח לירדן, שטח של כ 6000 דונם. הייתה זו, אפוא, מובלעת "יהודית". בתחומי עבר הירדן, כידוע, חל איסור על התיישבות יהודית בעבר הירדן. עם צאת הבריטים ופרוץ מלחמת העצמאות השתלטו הירדנים על תחנת הכוח והרסו אותה.

ברבות הימים החלו חקלאים ישראלים לעבד שטח זה, שלפי תיחום הגבול בידי הבריטים, היה שייך לירדן. הנוכחות הישראלית בשטח זה מבוססת, על כן, על הזיכיון של חברת החשמל וגם על הבעלות על אדמותיו.

במסגרת הסכם השלום עם ירדן הוחזר הגבול, כפי שהיה בתקופת השלטון הבריטי, כלומר לאפיקו הטבעי המקורי של הירמוך. השטח שבו החזיקה ישראל מדרום לאפיק זה עבר, להלכה, לידי ירדן. ואולם, המשקים הישראליים המעבדים את השטח ימשיכו להחזיק בו ולעבדו ותהא להם גישה חופשית לשטחים אלו. בהסכם עם הירדנים נקבעו הסדרים מפורטים לגבי זכויות ישראל (כולל כניסת אנשי משטרה ישראלים, במידת הצורך) לשטח זה, המוחזר לתחום הריבונית הירדנית באופן שהוא מהווה מעין מובלעת ישראלית בתחומי ירדן. ההסכם קובע גם את חלוקת מי הירמוך בגזרה זו בין ישראל לירדן, בעונות השנה השונות. מצפון מזרח לחמת גדר, ליד גשר בטנה, מסתיים להלכה גבול השלום בין ישראל לירדן. בפועל, לישראל יש כיום עוד כ 10 ק"מ גבול עם ירדן במעלה עמק הירמוך. קטע זה היה חלק מגבול ירדן-סוריה עד כיבוש הגולן בידי צה"ל. מצוי בו הסכר העיקרי (מוחיבה) המשמש את ממלכת ירדן להטיית מי הירמוך להשקיית חלקה המזרחי של כיכר הירדן. לגבי גזרה מזרחית זו של הגבול, לא התנהל משא ומתן במסגרת הסדרי השלום, שכן בעיני הירדנים זהו חלק מגבולם עם סוריה.

לסיכום ראוי להדגיש, שגבול השלום בין ישראל לירדן מהווה חריגה ברורה מקו הגבול הקולוניאלי הבריטי. יש בו משום התרסה כלפי חסידי הגישה המעניקה מעין "קדושה" לגבולות הקולוניאליים והמתנגדים לכל שינוי או תיקונים בהם. לירדן יש כבר מסורת מסוימת בתחום זה- מסורת מעוררת קנאה כיצד עם מעט תבונה וגמישות ניתן לפתור בעיות: בראשית שנות השישים הוכנסו שינויים גדולים בגבולותיה הקולוניאליים, בדרום ובדרום מזרח, בהסכם עם ערב הסעודית. בסוף שנות השמונים תוקן גם הגבול הקולוניאלי שבין ירדן לבין עירק.

תודות :

לעמיר שלום על העריכה.

ליאנה מרקשייד הטייסת. וניר הרטמן הטייס

ליונתן פן ועידו הרטמן הצלמים

לנוחי ועומר מרקשייד על התמיכה הלוגיסטית

לאוהלי רמז-לוי על הצילומים היפים של התמרים מחוצה ישראל

עד הפעם הבאה- נתראה!!!

אבי הרטמן

קישור לסרטון: [לחץ כאן](#)

להורדת המסלול בפורמט Google Earth: [לחץ כאן](#)

להורדת המסלול בפורמט עמוד ענן: [לחץ כאן](#)

למזג אוויר לאורך המסלול : [לחץ כאן](#)

למפת Google Maps : [לחץ כאן](#)